

‘Wörishofen’ Breda - internationaal bekende Kneippkuur

Jaarboek De Oranjeboom 54 (2001)

287

19. Een zeldzame foto van Bad Wörishofen, gebouwd in 1893 tegenover het Mastbos. In het gebouwje werden kuren gegeven volgens de geneesmethode van pastoor Kneipp. Foto, afkomstig uit het album dat in 1918 aangeboden werd aan Dr. Soer bij diens 25-jarig jubileum als Kneipparts te Ginneken. Foto: B. de Jong, Breda, vóór 1897.

Pas in de tweede helft van de twintigste eeuw komen antibiotica beschikbaar, waardoor de genezing van tuberculose mogelijk werd zonder de soms jarenlange ligkuren in de buitenlucht. Tot op heden is TBC één van de grootste en besmettelijkste ziekten in de wereld.¹ In 1882 werd de tuberkelbacil ontdekt door Nobelprijswinnaar Koch, werkzaam in het Charité Ziekenhuis te Berlijn. Pas 54 jaar later, in 1936, ontdekte Flemming de werking van antibiotica, waarna in 1943 de eerste antibiotica als geneesmiddel beschikbaar kwamen. De massaproductie startte in de vijftiger jaren. Tot die tijd werden allerlei geneeswijze toegepast die nu als 'kwakzalverij' kunnen worden bestempeld. Uit dit gebrek aan effectieve therapieën werd in 1893 de Ginnekense Kneipp-inrichting 'Wörishofen' gesticht, op de hoek van de Baronielaan en de Duivelsbruglaan. De instelling werd opgericht door

geneeskundige Soer en deze tot 1919 geleid. Soer behandelde zijn patiënten volgens de Kneipp-methode, zoals die in Wörishofen (nabij München) al enige jaren door pastoor Kneipp werd gepraktiseerd.²

Wörishofen (Duitsland) en pastoor Sebastiaan Kneipp

De natuurgeneeskunde gaat ervan uit dat zieke mensen veelal vanzelf beter worden en dat dit 'zelfhelend vermogen' kan worden bevorderd door het planmatig aanwenden van 'natuurlijke prikkels', zoals zon, warmte, water en voeding. Natuurgenezers bedienen zich van allerlei technieken, zoals warmte- en koude-behandelingen, sauna, water- en bad-therapieën.³ Vincent Priessnitz wordt beschouwd als de grondlegger van de hydrotherapie. Begin 1800 verwierf hij faam door vele zieken te genezen met koud water-kompressen in combinatie met ademhalingsoefeningen en een dieet. Priessnitz vulde zijn therapie aan met remedies zoals geschikt voedsel, frisse lucht, lichaamsbeweging, rust en water. Andere grote namen op het gebied van de hydrotherapie zijn Kellogg en Kneipp.⁴

Het levensverhaal van pastoor Sebastian Kneipp (1821 - 1897) is nauw verbonden met zijn levensfilosofie. Nadat hij tuberculose kreeg, zocht hij naar manieren om deze ziekte te behandelen. Nadat hij zichzelf door een dagelijks bad met koud water uit de Donau wist te genezen, ging hij de helende werking van water verder onderzoeken.⁵ Enige jaren later begon Kneipp een badtherapie toe te passen in het dorpje Wörishofen in Zuid-Duitsland. Kneipps boek "Meine Wasserkur" verscheen in 1886, met veel oplages en vertalingen in de daaropvolgende jaren.⁶ Zijn tweede boek "So sollt Ihr leben!" volgde in 1889. In de diagnostiek en de toepassing van zijn behandelingen werd Kneipp geassisteerd door verschillende artsen. Ook werd zijn methode weldra door verschillende Europese en Amerikaanse artsen toegepast.

Pastoor Kneipp

pastor Kneipp en zijn 'badgasten'

Mede door de grote oplages van zijn boeken groeide Kneipps faam in Europa. Zijn benadering vloeide voort uit de theorie dat alle ziekten hun oorsprong vinden in de bloedsomloop. Deze stemde overeen met de humorale theorie. Kneipp beweerde dat het inademen van 'miasmatische' (ongezonde), of overmatig hete, lucht kan leiden tot onbalans in het bloed, wat weer kan leiden tot een circulatiestoornis en ziekte. Kneipps aanpak bestond eruit dat waterkuren het bloed reinigen.⁷ Vreemde stoffen lossen op, het bloed reinigt zich van deze miasmatische materie en het lichaam sterkt zich als geheel aan. Naast de hydrotherapie bestond de holistische Kneippkuur uit principes zoals gezonde voeding, kruidenremedies, lichaamsbeweging en innerlijke balans.⁸

Pastoor Kneipp met calot – links – steunend op de brugleuning voor "Kneipp's Wasserkuranstalt".

Mede door de hoge oplages van zijn publicaties zochten velen genezing in Wörishofen. Kneipp beschikte over een indrukwekkende klantenkring, waaronder aartshertog Franz Ferdinand van Oostenrijk en zijn vader aartshertog Karl Ludwig. Paus Leo XIII verleende pastoor Kneipp de eretitel van pauselijk geheim-penningmeester in 1894. De paus werd door Kneipp behandeld tijdens diens bezoek aan Rome. Tussen 1889 en 1897 kwamen er maar liefst 3.000 logeerbedden in Wörishofen beschikbaar. De kuur behoorde tot de traditionele Europese geneeskunde.⁹ Sebastian Kneipp onderscheidt zich echter ook fundamenteel van andere voorstanders van natuurlijke therapieën. Zo nodig adviseerde hij ook om vaccinatie en medicatie toe te passen. Opvallend is ook de zeer gedocumenteerde diagnostiek, die Kneipp en zijn medici hanteerden¹⁰. Ook probeerde hij erkenning te verwerven door samen te werken met artsen die zijn behandeling ondersteunden¹¹. Mede daardoor werd de Kneippkuur enigermate geaccepteerd in de medische wereld, ondanks de controversie die er bestond tussen de moderne geneeskunde (allopathie) en de "kwakzalverij" van de 'Natural Cure Movement'.¹² Kneipp breidde de definitie van gezondheid uit met een meer holistische kijk die mentale, sociale en spirituele aspecten omvatte.

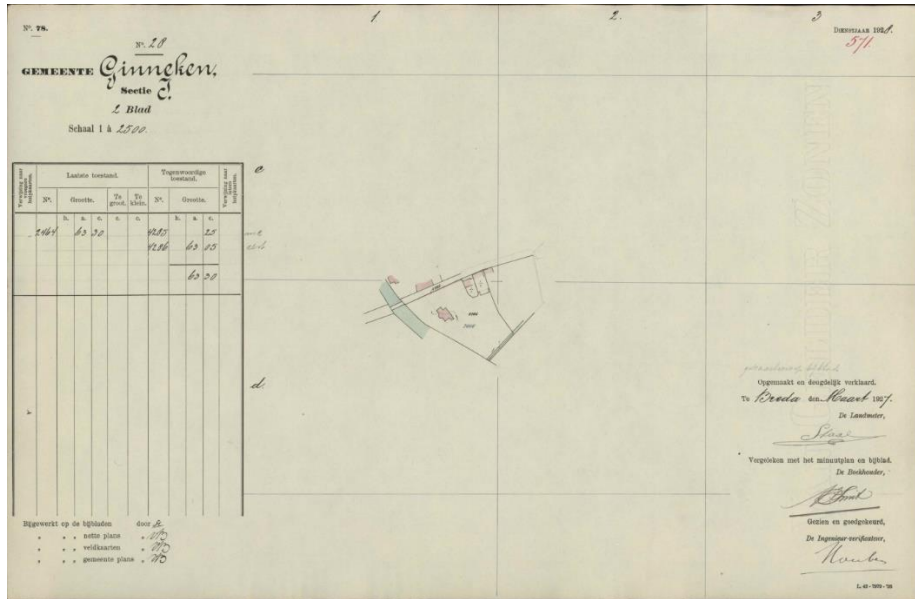

De Nederlandse kunstschilder Abraham Calissendorff (1853 – 1898) verbleef waarschijnlijk vanwege TB-ziekte in Wörishofen tussen 1895 en 1897. Hij schilderde een portret van Kneipp in 1895¹³.

Eén van de bekendste Nederlandse Kneipp instellingen is die van Broeder Aloysius van de 'Congregatie der Broeders van de H. Joseph'. In 1891-1892 en in 1893-1894 bezoekt Broeder Aloysius Kneipp in Wörishofen. Aanvankelijk keek Kneipp niet naar hem om. Broeder Aloysius was echter wel een groot kenner van de kruidengeneeskunde. Maar uiteindelijk ziet ook Kneipp zijn geweldige capaciteiten – kennis van kruidentherapie – in. Maar Aloysius geeft de voorkeur aan een eigen Kneipp-inrichting in Heerlen. In 1893 bezocht hij in Wörishofen een bijeenkomst waar de Aartshertog Joseph van Oostenrijk en prins Arenberg aanwezig waren. Voor dat gezelschap houdt Aloysius een lezing over zijn Kneipp-inrichting in Heerlen! Kneipp sprak daarna de historische woorden: "Sie machen bald so viel mit Ihre Kräutern, wie ich mit meinem Wasser".¹⁴ Pastoor Kneipp meende zelfs in Broeder Aloysius zelfs zijn opvolger te hebben gevonden.¹⁵ In 1892 opende broeder Aloysius een mannenhuis voor zijn Kneippinrichting 'Sint Josef Bad' in Heerlen. Vervolgens volgde in 1897 het 'Sanatorium Sint Jozef-Heilbron' voor de rijkere mannelijke kuurgasten. Tenslotte werd het pension 'Maria Bad' voor vrouwelijke gasten geopend. Aan deze instellingen waren ook steeds artsen verbonden.¹⁶ Aloysius' boek 'Troost der Zieken' verscheen in 1901, dat in het Duits en Frans werd vertaald. Hij beschreef in zijn nooit uitgegeven kasboek 330 verschillende ziekten en 34 geneeskrachtige planten. In 1910 telde zijn patiënten-boek zo'n 2400 namen uit binnen- en buitenland, waaronder die van de vrouw van de beroemde Nederlandse predikant, socialistische voorman en Tweede Kamerlid Domela Nieuwenhuis (1846 – 1919).¹⁷ Tot 1957 bleef de 'Aloysius kruidenapotheek' in Heerlen in bedrijf. De verschillende Kneipp sanatoria vormden de basis voor het latere St. Joseph ziekenhuis, dat nu het Zuyderland ziekenhuis wordt genoemd. Tegen het einde van Kneipp's leven en na zijn dood in 1897, werden wereldwijd verschillende organisaties opgericht om zijn methoden blijvend te onderrichten. In 1891 richtte hij zelf de Kneipp-Bund op, een organisatie die tot op heden 'watergenezing' promoot. In de V.S. ontstonden ook de Kneipp Societies, maar nu bekend onder 'Naturopatic Society of America'. Ook in Nederland ontstonden er Kneipp-instellingen in Haarlem, Bergen-op-Zoom, Hilversum, Apeldoorn, Rotterdam en Zandvoort tussen 1892 en 1901.¹⁸ Momenteel maken zo'n 600 organisaties deel uit van Kneipp Worldwide en telt de 'International Society of Kneipp Physicians' zo'n 1.000 leden. Sinds Kneipp's dood maken zijn behandelingen onderdeel uit van de reguliere geneeskunde in Duitsland. Op 4 december 2012 werd de Kneippkuur tot immaterieel nationaal cultureel erfgoed verklaard.¹⁹ Pastoor Sebastian Kneipp is de naamgever van de huidige drogisterijproducten met als merknaam 'Kneipp'. Zijn Kneippbrød, een recept voor volkorenbrood, wordt het meest gegeten in Noorwegen.²⁰

Wörishofen in Ginneken (gemeente Breda)

Op 26 mei 1892 verkocht de Ginnekense wethouder Maassen een perceel bouwgrond naast Hotel Dennenoord aan arts Siegbert Clemens Maria Soer (1861-1922). Het perceel grensde aan huize 'Mariëndal' aan de Brugstraat - Duivelsbruglaan, dat Soer voor zichzelf had aangekocht.

Gemeente Breda – bouwvergunningen Hulp kaart GNK02_I_571.jpg

N°. 86

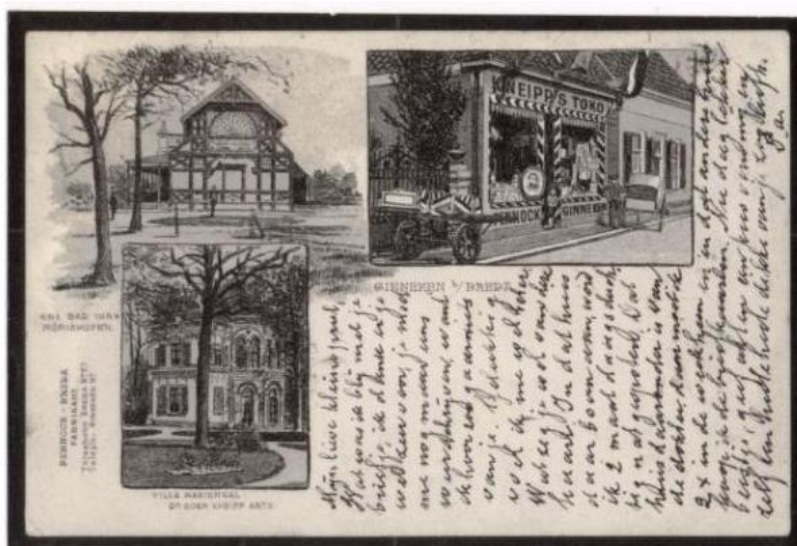
FOLDER, OERBUIT of plaatselijke benaming.	VERWIJZEN NAAR		SOORT VAN EIGENDOM.	GROOTTE.	Kantoorplaat (ongekend).	Kantoorplaat (ongekend).	Belang van den afk. eigen polier- en dijklaten.	Belang van den afk. eigen polier- en dijklaten.	BELASTBAAR OPPERKONT.		BEMERKINGEN.	AANWIJZING der artikelen de volgende nummers van dit register.				
	het kadastrale plan	het register van over- en onder- schrijving (hypo- theekens.)							On- gekend.	Gekend.		Waarit getrokken.	Waar eropge- bracht.	Artikel.	Volg- nummer.	Artikel.
1. No 158	2838	705 1/2	Land	153 m					150	550	1194	hy bouwer 7/10	275	1	773	5
2. de Hoop	4294		Land met tuin	6980 m					6980			id. Bouwvergunning		2		5
3.	1295		w. bouwerij	95 m					95	2460		70. 1919 Verkoop		3	774	1
4. G.	804	1771	Land met tuin	1125 m					525	250		1919 Verkoop	217 1/2	4	775	2
5. de W.	1229		Land met tuin	855 m					855	550		1919 Verkoop	217 1/2	5	776	3
6. de W.	2489		Land met tuin	2300 m					2300	800		1919 Verkoop	217 1/2	6	777	2

Gemeente Breda – bouwvergunningen - Leggerartikel_GNK02_2773_REEKS2.jpg²¹

Villa 'Mariëndal' werd in 1843 gebouwd in Italiaanse stijl naar een ontwerp en onder toezicht van de architect Egidius Stephanus Heynincx. Op 12 juli 1893 vestigde dr. Sigbertus Clemens Marie Soer, geboren in Oldenzaal op 16 november 1861, zijn praktijk in 'Mariëndal'. Hij was gehuwd met Christina Josephina Maria Beuns, geboren in Amsterdam op 11 augustus 1862. Het echtpaar kreeg geen kinderen. Voor zijn vestiging werkte hij in een huisartsenpraktijk in Tilburg.²² Hij promoveerde in 1887 aan de universiteit te Utrecht op het onderwerp "Over Bier en de kunstmatige Spijsvertering".²³

Dr. Soer bezocht verschillende keren Wörishofen in Duitsland, om de Kneipp-methode te leren. Hij raadpleegde de artsen aldaar en pastoor Kneipp zelf. Hij noemde zichzelf daarom 'de eerste Kneipp-arts in Nederland'.²⁴ Soer startte in 1893 een instelling voor fysieke therapie, met als grondslag de methode-Kneipp. In zijn tuin verrees het Ginnekense 'Wörishofen', een eenvoudig houten gebouw met een grote open veranda. Achter de veranda stond een wachtlokaal met aan weerszijden badafdelingen, één voor mannen en één voor vrouwen. Middels pompen werd koud water naar tanks boven op het dak gepompt. De gasten hadden de keuze uit warme-, koude-, stort- of ligbaden. Naast zijn waterkuur beval hij ook een eenvoudige levenswijze aan. Hierbij werd gebruik gemaakt van lucht, zonlicht en kruiden. Tussen 1893 en 1919 hield dr. Soer vijfentwintig jaar lang spreekuur in 'Mariëndal'. De Kneipp-methode kwam ter plaatse zelfs zo in zwang dat er een winkel aan de Brugstraat (later Duivelsbruglaan) werd geopend, waar allerhande Kneipp-artikelen als kleding en gezonde voedingsmiddelen werden verkocht.

"Kneipp's Toko" – Toko is een "winkel" in het Maleisisch / rsp. Nederlands Indische spraakgebruik.⁹⁰

⁹⁰ <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/0af64e02677e066e045048e2f240f3418073bd03> // <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/57a9d89e57feb1817049d267a3a02dba13d7295c>

Het fameuze Ginnekense kuuroord 'Wörishofen'

Destijds waren de verwachtingen ten aanzien van de kuurbadinrichting hoog gespannen. "Moge "Wörishofen" nog eenmaal zoo beroemd worden, dat onmiddellijk gedacht wordt aan Ginneken, wanneer de naam Scheveningen wordt uitgesproken. Dan zal ook Breda daarvan profiteren", aldus de Nieuwe Bredasche Courant in 1893.²⁵ In het eerste jaar kwamen er vierhonderd badgasten.²⁶ "Er is dan ook geen plekje in ons land, dat zich zóó eigent voor een kuuroord als Ginneken. De eenvoudige, landelijke omgeving, de vele mooie hotels, de gezonde dennebosschen, de Mark met haar helder stroomend water, de vriendelijke bevolking, de nabijheid van 't Bredasche Arnhem, waarvan de Ginnekensteenweg meer en meer gaat wedijveren in schoonheid met den Velperweg – dat alles te zamen maakt het verblijf alhier zóó aangenaam voor zieken en herstellenden, werkt zóó kalmeerend op zenuwlijders vooral, dat men wel eerst eens kennis mag maken met Ginneken als gezondheidsoord, alvorens men er aan denkt om in 't buitenland te zoeken wat in eigen land in zoo ruime mate te vinden is", volgens een enthousiaste Nieuwe Bredasche Courant.²⁷

Aanvankelijk vernoemde Soer zijn inrichting 'Klein Wörishofen'. In 1894 ondertekende hij een publicatie zelfs met 'Klein Wörishofen bij Breda'. Waarschijnlijk zag Soer zijn bescheiden houten 'Kurhaus' uitgroeien tot een echte badplaats. Het bestuur van de stichting 'Bad Wörishofen' stelde

dan ook voor om een nieuwe weg aan te laten leggen van de Ginnekenweg tegenover de huidige Dillenburgstraat, via een brug over de rivier de Mark, naar de huidige Duivelsbruglaan bij Dennenoord. De terreinen bij het Mastbos zouden tot bouwgrond worden bestemd. In 1894 diende Soer daartoe een rekest in bij de gemeenteraad van Ginneken. Hij zou graag de voetgangersverbinding vanuit Breda met zijn 'Bad Wörishofen' willen verbeteren. In de Bredasche Courant van 20 juni 1895 staat dat er nog steeds pogingen werden aangewend om die weg aan te laten leggen, maar het initiatief is daarna doodgebloed.²⁸

Het Ginnekense kuuroord kreeg in de volgende jaren zo'n bekendheid, dat het de lokaal beschikbare hotelcapaciteit overtrof. Dr. Soer behandelde zijn arme en rijke patiënten zonder onderscheid, waarbij de financieel zwakkeren meestal een gratis behandeling kregen. Na de viering van zijn 25-jarig jubileum verhuisde de door zijn patiënten op handen gedragen geneesheer op 30 januari 1919 naar Mijdrecht.²⁹ Hij had zijn praktijk overgedragen aan collega-arts Jasper Mom, die vervolgens de praktijk onderbracht in de 'N.V. Geneeskundige badinrichting Bad Wörishofen, Duivelsbrug te Ginneken'. Hotel 'Duivelsbrug' werd uitgebreid tot veertig kamers.³⁰ De vertrekken werden zeer modern ingericht en voorzien van warm en koud stromend water, centrale verwarming, liften en zelfs garages. Tevens liet arts Mom naast het hotel ook een nieuw badhuis bouwen. In 1921 werd zijn tweede kuuroord plechtig in gebruik genomen.

Ginneken – Duivelsbrug Bad Wörishofen

Hotel Bad Wörishofen in de Duivelsbruglaan

<https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/90c9601f1b3845f609698b2a8b8c18a318e9ca3d>

Daarna konden de gasten, naast de gebruikelijke koude en warme baden, nog andere behandelingen ondergaan zoals hooizaadbaden, koolzuurhoudende baden en allerlei soorten Kneipp-begietingen. Vooral patiënten met reuma, zenuw- of stofwisselingsziekten meenden er baat bij te vinden. Voor de spier- en gewrichtspijnen waren behandelingen met hoogtezoon of elektrische stroom mogelijk. Inmiddels trad een tweede arts, W.F. van Meerendonk, in dienst en werd de heer M.C.E. Ouwehand als bedrijfsdirecteur aangesteld.

Kuuroord 'Wörishofen': omstreden behandelingen

Het Bredase kuuroord 'Wörishofen' lag naast het Mastbos en de rivier de Mark. Daarom werd als arbeidstherapie ook het houthakken beoefend en voeren de gasten met bootjes over de Mark. Tussen 1921 tot 1940 was het kuuroord het gehele jaar open. De Nederlandse toeristische informatie winkel (de toenmalige VVV) prees het kuuroord aan vanwege "haar ligging op een zandbodem en een lucht, die nog niet door fabrieken is verontreinigd en te midden van bossen".

VLOEIBLAD

KUUROORD „BAD WÖRISHOFEN” GINNEKEN

INRICHTING VOOR PHYSISCHE THERAPIE
GENEESKUNDIGE BADINRICHTING EN
HERSTELLINGSOORD

Het geheele jaar geopend,
beschikkend over hoogtezou, sollux, infra-rood-be-
stralingen, koolzuurbaden, warm en koudwaterbehan-
deling, diathermie, haufrequence, korte golf, hydro-
electrische en viercellenbaden, massage, fango-behandeling, radium-drinkkuren en baden;

Behandeling van rheuma, stofwisselings- en zenuwstoornissen, algemeene zwakte, reconvallescentie na ernstige ziekte of verblijf in de tropen, vaat- bloedsdruk- en circulatiestoornissen.

Ook zij, die een rustig aangenaam verblijf wenschen, zonder speciale behandeling te behoeven, kunnen in Bad Wörishofen hun intrek nemen. Voor de opnamen van zwaar-zieken is de inrichting niet bestemd, terwijl ook storende patienten en lijders aan tuberculose niet worden opgenomen.

De Tarieven zijn :

1e klas vanaf f 6.50.
2e klas vanaf f 5.50.

PROSPECTUS OP AANVRAAG. TELEF. BREDA 2512
GENEESHEER-DIRECTEUR Dr. J. C. MOM
2e GENEESHEER W. F. VAN MEERENDONK, ARTS
BEDRIJFS-DIRECTEUR M. C. E. OUWEHAND

In de toenmalige medische wereld bestond grote onenigheid over de theorie en methode van Kneipp. Zo noemde prof. H. Treub uit Leiden hem in 1906 een kwakzalver die niets anders dan over “een mengsel van gevaarlijken medischen onzin” schrijft en lijdt aan deerniswekkende overschatting.³¹ Snoer vond die beschuldiging een onterechte aantijging en reageerde met een eigen geschrift in 1906, waarin hij de verdiensten van Kneipp uiteenzette. Hij meende dat de therapie van Kneipp vaak door artsen werd toegepast.³² Met de behandeling van patiënten na operaties, maar ook bij reuma en longziekten zouden zijns inziens goede resultaten zijn behaald. Helaas maakt het ontbreken van dossiers een evaluatie van de resultaten van zijn behandelingen onmogelijk. Echter, de veronderstelling is gerechtvaardigd dat aandacht, rust en gezonde voeding kunnen hebben bijgedragen aan het herstel van de gezondheid.

In de meidagen van 1940 werd ook in het vredige kuuroord de gang van zaken Dr. E. verstoord door de evacuatie van Breda. Zowel de artsen als ook alle gasten moesten halsoverkop vertrekken. Door oorlogshandelingen tussen Fransen en Duitsers werd de Duivelsbrug zwaar beschadigd. Een pantserwagen reed vlak vóór het kuuroord op een landmijn, die explodeerde. Het gebouw veranderde in een grote ravage, terwijl door een brand in één van de spreekkamers het hele archief in vlammen opging. Het herstel van het kuuroord kwam pas zes maanden later, in oktober 1940, gereed en werd weer voor patiënten opengesteld. Voor de bestralingsbehandelingen werd inmiddels een moderne hogedruk-kwiklamp in gebruik genomen. Ook de naam werd veranderd in ‘Bad Ginneken’. Tussen oktober 1940 en 1944 was het kuuroord een geliefde locatie tot ver over de landsgrenzen. Dit duurde tot vrijdag 13 oktober 1944, toen geallieerde vliegers de instelling per vergissing bombardeerden. Het eigenlijke doel had de tegenovergelegen villa ‘Mariëndal’ moeten zijn geweest. Ooggetuige Sjel de Gouw (1909 – 1964) herinnert zich navolgende: “Op vrijdag de 13^e oktober 1944, ’s morgens rond de klok van elf uur, moeten wij gedacht hebben dat de wereld verging. Op nog geen tweehonderdvijftig meter van ons huis in de Werfstraat vond een bombardement plaats door enkele eskaders ‘Typhoons’ van de Britse luchtmacht. Het zo mooie en vredige ‘Bad Wörishofen’, een kuuroord dat wijd en zijd bekend stond en gelegen was vlak bij de Duivelsbrug in de Duivelsbruglaan, veranderde binnen enkele minuten in een grote ruïne. Het was de grootste ramp die het Ginneken tijdens de Tweede Wereldoorlog is overkomen. Er werden 22 bommen van 500 pond afgeworpen en 55 raketten afgevuurd, die op een enkele uitzondering na, allen doel troffen. De gevolgen waren rampzalig. Er vielen 25 doden en er waren veel zwaargewonden te betreuren. Allen waren burgers. Was dit nou echt de bedoeling geweest? Nee,

natuurlijk niet... Het bombardement was een tragische vergissing, omdat men het 'badhotel' had verward met de ernaast gelegen villa (nu nr. 54), eigendom van de fabrikant Eras, in die tijd in gebruik als hoofdkwartier van het Duitse LXVII Armee-Korps. Er zou op die dag een vergadering van hoge Duitse officieren in deze villa hebben plaats gevonden. Een geweldige communicatiestoornis tussen de geallieerden of een fout van de verzetsmensen was er de oorzaak van dat er een verkeerd doel werd gekozen". Na de oorlog werd het kuuroord niet meer herbouwd. Op 8 oktober 2014 is een herinneringsplaquette bij de Duivelsbrug geplaatst.

2024-04-30 drs. Lucas van der Hoeven, psycholoog en wetenschapsjournalist.

Hotel „Duivelsbrug“

GINNEKEN

ACHTERGRONDEN BIJ HET ARTIKEL:

Hotel Bad Wörishofen in de Duivelsbruglaan (Stedelijk Museum Breda)

Geneeskundige Bad inrichting.

GINNEKEN.

THE PHOTOGRAPH
C. REINHARDT & S. WERRE

BRON

Wörishofen en Boulevard.

Ginneken.

J. Proca

Foto van Ery. Uitgave J. H. van Gasteren, Breda.

Conversatiezaal 2e klasse, "Bad Wörishofen" te Ginneken.

Conversatiezaal 2° klasse 'Bad Wörishofen' te Breda ⁹¹

Een der behandelingskamers, "Bad Wörishofen" te Ginneken.

In de kast rechts staat wsl. een elektrificeer machine opgesteld (overeenkomend met een dergelijk instrument in het Haarlemse Museum aan het Spaarne.⁹²

Oorlogsschade "Bad Wörishofen" te Breda na een geallieerd bombardement (foto Ben Speekenbrink/13 okt 1944).

"Kneipp's Toko" – Toko is een "winkel" in het Maleisisch / rsp. Nederlands Indische spraakgebruik.⁹⁰

⁹⁰ <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/0a64c02677e066e045048c2f240f3418073bd03> // <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/57a9d89e57feb1817049d267a3a02dba13d7295e>

Hotel Bad Wörishofen in de Duivelsbruglaan in Breda met links de "Inrichting voor fysieke therapie" van Kneipp.

"Kneipp's Toko" – Toko is een "winkel" in het Maleisisch / rsp. Nederlands Indische spraakgebruik.

<https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief->

[breda/0a64c02677e066e045048e2f240f3418073bdf03](https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/0a64c02677e066e045048e2f240f3418073bdf03) // <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/57a9d89e57feb1817049d267a3a02dba13d7295e>

Conversatiezaal 2de klasse 'Bad Wörishofen' te Breda

<https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/2868ea32efb90458bf570d5a69e5dcc91931f533>

<https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/a95ab8fa97eeebc006e16fb9561e593f4d754e63>

In de kast rechts staat wsl. een elektrificeermachine opgesteld (overeenkomend met een dergelijk instrument in het Haarlemse Museum aan het Spaarne. Oorlogsschade "Bad Wörishofen" te Breda na een geallieerd bombardement (foto Ben Speekenbrink/13 okt 1944).

===== 2 BOEKEN VERMELDINGEN WÖRISHOFEN te BREDA =====

... "Bekend zijn verder in Ginneken het St. Laurens-gesticht voor ouden van dagen met pensioen; Bad Wörishofen, geneeskundige badinrichting en herstellingsoord, inrichting voor 92

ISHOFEN te Breda

SJEL DE GOUW
1909 - 1964

<https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/4bccf2788063fcd372c5c5f6c24f608321862579>

<https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/78c185621af2b28a6d8fc75d82c207074475f935>

Physische therapie, in 1944 totaal verwoest; en eindelijk de stichting Moederheil, verloskundige kliniek voor gehuwde en ongehuwde moeders". Ooggetuige bombardement op Wörishofen te Breda - dhr. Sjel de Gouw (1909 – 1964). "Het tweede voorval bleek vele malen erger te zijn. Op vrijdag de 13e oktober 1944, 's morgens rond de klok van elf uur, moeten wij gedacht hebben dat de wereld verging. Op nog geen tweehonderdvijftig meter van ons huis in de Werfstraat vond een bombardement plaats, door enkele eskaders "typhoons" van de Britse luchtmacht. Het zo mooie en vredige Bad Wörishofen, een kuuroord dat wijd en zijd bekend stond en gelegen was vlak bij de Duivelsbrug in de Duivelsbruglaan, veranderde in enkele minuten tijd in een grote ruïne. Het was de grootste ramp die het Ginneken tijdens de tweede wereldoorlog is overkomen. Er werden 22 bommen van 500 pond afgeworpen en 55 raketten afgevuurd, die op een enkele uitzondering na, allen doel troffen. De gevolgen waren rampzalig. Er vielen 25 doden en er waren vele zwaar gewonden te betreuren. Het waren allen burgers. Was dit nou de bedoeling geweest? Nee, natuurlijk niet..... Het bombardement was een tragische vergissing, omdat men het badhotel verward had met de ernaast gelegen villa (nu nr. 54), eigendom van de fabrikant Eras, maar in die tijd in gebruik als hoofdkwartier van het Duitse LXVII Armee-Korps.95 Er zou die dag een vergadering van hoge Duitse officieren in deze villa plaatsvinden. Een geweldige communicatiestoornis tussen de geallieerden of door een fout van de verzetsmensen was de oorzaak dat een verkeerd doel werd gekozen"...

Onthulling herdenkingsplaquette aan de Duivelsbrug in Ginneken

Bad Wörishofen voordat het gebombardeerd werd.

De herdenkingsplaquette komt aan de Duivelsbrug in het Ginneken.

Bad Wörishofen na het bombardement,

Vlak voor de bevrijding, op 13 oktober 1944, dit jaar dus precies 70 jaar geleden, vond er een bombardement plaats op Bad Wörishofen aan de Duivelsbruglaan. Hierbij kwamen 27 mensen om het leven. De wijkraad Ginneken= Ginneken heeft voorbereidingen getroffen om een herdenkingsplaquette te plaatsen op de Duivelsbrug, ter hoogte van de Marckhoek, aan de Duivelsbruglaan. Burgemeester Peter van der Velden van de gemeente Breda zal die plaquette op zondag 12 oktober om 12.30 uur onthullen.

Sinds 2 november 1921 bevond zich tussen de Duivelsbrug en Villa Overweide (DuiVELSbruglaan 50) het kuuroord 'Bad Wörishofen' (vanaf 1943 heette het 'Bad Ginneken'). In 1893 was de badinrichting gesticht door dr. Soer op de hoek van de

Duivelsbruglaan en de Baronielaan (DuiVELSbruglaan 104-106). Soer behandelde patiënten met lichamelijke kwalen volgens de Kneipp-methode. Die was gebaseerd op een waterkuur, gecombineerd met de genezende werking van lucht, zonlicht en

kruiden. Pfarrer Kneipp ontwikkelde zijn methode in het Duitse Wörishofen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Villa Marckendael, 'De Villa van Eras', (DuiVELSbruglaan 54) gevorderd door de Duitse Weermacht. Op 13 oktober 1944 besloten de geallieerden dit hoofdkwartier van het Duitse 67e legerkorps te vernietigen. Wat een precisiebombardement had moeten zijn, werd een volslagen misrekening: Bad Wörishofen werd getroffen. Zevenentwintig patiënten en personeelsleden verloren het leven. Een fatale vergissing...

Op de plaquette die zal worden onthuld staat de volgende tekst: 13 oktober 1944

Bombardement op Bad Wörishofen

EEN FATALE VERGISSING...

De Wijkraad Ginneken= Ginneken nodigt iedereen van harte uit voor het bijwonen van deze onthulling op zondag 12 oktober a.s. Men verzamelt om 12.15 uur bij Mariëndal aan de Duivelsbruglaan 13. Van hieruit wordt gezamenlijk naar de Duivelsbrug gelopen. Na afloop is er bij Mariëndal nog gelegenheid om een kopje koffie te drinken en na te praten. (HvdB)

¹ Humphreys, M.; "Tuberculosis: the 'consumption' and civilization"; chapter 21 – p. 136 – 141 in Kiple, K.F.; "Plague, pox and pestilence; disease in history"; Phoenix Illustrated, 1997; ISBN 0-75380-712-2.

² paulusvandaesdonck.nl/WimSiegmond/artikel_226.html

³ <https://www.kwakzalverij.nl/encyclopedie/n/encyclopedie-natuurgeneeskunde>

• Hulspas, M.; Nienhuys, J.W.; "Tussen Waarheid en Waanzin: een encyclopedie der pseudo-wetenschappen" De Geus, 2002.

⁴ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Priesnitzmonument> // https://nl.wikipedia.org/wiki/John_Harvey_Kellogg

• <https://www.kwakzalverij.nl/encyclopedie/k/encyclopedie-kellogg-john-harvey-1852-1943>

⁵ Verdoorn, J.A.; "Volksgezondheid en sociale ontwikkeling"; beschouwingen over het gezondheidswezen in Amsterdam in de 19de eeuw"; Aula-boeken, Utrecht; 1965, p. 51 -53.

A total of 1.5 million people died from TB in 2020 (including 214 000 people with HIV). Worldwide, TB is the 13th leading cause of death and the second leading infectious killer after COVID-19 (above HIV/AIDS). In 2020, an estimated 10 million people fell ill with tuberculosis (TB) worldwide. 5.6 million men, 3.3 million women and 1.1 million children. TB is present in all countries and age groups. But TB is curable and preventable.

• 14-10-2021 / WHO / <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tuberculosis>

⁶ Kneipp, Sebastian; "Meine Wasserkur / So sollt Ihr leben" 499 Seiten, broschiertes Buch, Doppelband; 49ste oplage 1894 !!! English translation van 1891: <https://archive.org/details/mywatercureastes00kneiuoft/page/n7/mode/2up?view=theate>.

⁷ Sebastian Kneipp - Wikipedia // brabantsrfgoed.nl/collectie/object/stadsarchief-breda/90c9601f1b3845f609698b2a8b8c18a318e9ca3d

⁸ [Meine Wasserkur / So sollt Ihr leben / Leben und Wirken | Sebastian Kneipp | Bücher | Online-Shop Kneipp-Verlag \(kneippverlag.de\)](http://www.meinewasserkur.de/so-sollt-ih-leben/leben-und-wirken);

„Die Wasserkur war als Heilmethode bereits den Griechen und Römern bekannt, geriet jedoch im Lauf der Jahrhunderte in Vergessenheit. Sebastian Kneipp, der berühmte "Wasserdoktor", war es, der den therapeutischen Sinn dieser Behandlungsweise wiederentdeckte. Er entwickelte die Kaltwasseranwendung weiter, führte auch die Warmwassermethoden ein und erkannte den Wert des Wechsels. Doch nicht nur die Wasserkur ist es, die Hilfe und Heilung bringt, es ist auch die naturgemäße Lebensweise. Die Lehren Kneipps über Bewegung, Erziehung und Ernährung haben auch in unseren Tagen nichts von ihrer Bedeutung verloren.

⁹ In 1882 ontdekt Koch (Charité in Berlijn) de tuberkelbacil. Flemming ontdekte in 1936 de werking van antibiotica. Pas in 1943 komt de eerste antibiotica als geneesmiddel beschikbaar. [1853-1898 abraham calissendorff hof schilder.pdf \(cbsm.nl\)](https://www.cbsm.nl/1853-1898-abraham-calissendorff-hof-schilder.pdf) – p. 25 -43

¹⁰ Kneipp's Kinder Asyl Wörishofen: 8 diagnostische verbatim's van behandelingen van kinderen te bezichtigen foto's in het Kneipp Museum in Wörishofen in Duitsland

¹¹ Enige Kneipp artsen die met pastoor Kneipp in Wörishofen samenwerkten: A. Baumgarten, Dr. Med. Sanitätsrat (1862 – 1924), Ärztlicher Mitarbeiter, Freund der Kneipp, Förderer seine Lehre/Franz Kleinschrod, Dr. Med. Sanitätsrat (1860 – 1934), Kneippartz, Förderer der wissenschaftlichen Begründung der Kneipp'schen Lehre/Adolf Scholz, Dr. Med. Sanitätsrat (1870 – 1952), Kneippartz 2e Generation, Förderer der Kneippärzliche nachwuchs/Albert Schalle, Dr. Med. Sanitätsrat (1877 – 1952), Kneippartz; foto's in het Kneipp Museum in Wörishofen in Duitsland.

¹² <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28529304>

¹³ Hoesen, van der, L.F.M.; "Abraham Calissendorff: Hofschilder(?); 1853-1898), biografische schets"; Historische Vereniging Rijswijk; Jaarboek 2022; p. 74-86 én [1853-1898 abraham calissendorff hof schilder.pdf \(cbsm.nl\)](https://www.cbsm.nl/1853-1898-abraham-calissendorff-hof-schilder.pdf)

¹⁴ Broeder Aloysius & Mgr. Savelberg - Heerlen Vertelt Broeder Aloysius & Mgr. Savelberg 8 april 2014 06:07 Ingezonden verhaal eerder - 1900, Heerlen-Stad: Heerlen Centrum, Ingezonden verhalen, Kerk, geloof en mythen

¹⁵ Brief d.d. 1 feb. 1892/ Erfgoed Centrum Nederlands Kloosterleven/ St Agatha /AR-B013-11.1.2 Archief inventaris Broeders van de H.

-
- Joseph (Broeders van Heerlen) én Limburgsch dagblad // 21-01-1978
- ¹⁶artsen zoals Chr. P. van Dillen; J.H. van der Wijst en F.B.M.B. Schiphorst; in: Koehler, P.; Franke, C.; "Zorg voor zenuwziek(t)en, 75 Jaar neurologische zorg in Heerlen e.o."; uitgave afd. Neurologie Zuyderland MC; 2016; p. 40-42; ISBN 97890-825408-0-2.
- ¹⁷ Nieuwenhuis, D.; brief d.d. 19 okt. 1993; Erfgoed Centrum Nederlands Kloosterleven/ St Agatha /AR-B013-11.1.2 Archief inventaris Broeders van de H. Joseph (Broeders van Heerlen) én https://nl.wikipedia.org/wiki/Peter_Joseph_Savelberg
- ¹⁸ Kneipp inrichtingen in Nederland 1892 -1901 – zie Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 1892 – 1901.
- ¹⁹ <https://www.foerderkreis-kneippmuseum.de/aktuelles>
- ²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_Kneipp#Early_life
- ²¹ Na verkoop door dr. soer in 1919 gemeente breda – bouwvergunningen - leggerartikel_gnk02_2773_reeks2.jpg); woonde er de familie heerema van vos tot de verkoop in 1929 (leggerartikel_gnk02_4417_reeks3.jpg); stichting huize mariëndal 1938 – 1960 leggerartikel_gnk02_6551_reeks4.jpg); 1962 – 1975: kerkvoogdij der nederlands hervormde (gemeente leggerartikel_gnk02_4417_reeks3.jpg);
- ²² Jansen, A.W.; "De buitenplaats Mariëndal aan de Mark te Ginneken, 1843-1957"; Jaarboek Oranjeboom 42 (1989) p. 107-108.
- ²³ https://maastrichtuniversity.on.worldcat.org/search/detail/865503411?queryString=S.%20Soer%20&clusterResults=true&stickyFacetsChecked=true&groupVariantRecords=false&changedFacet=scope&subformat=Artchap%3A%3Aartchap_digital&subformat=Book%3A%3Abook_thsis&year=1880..1930
- ²⁴ Otten, G.; "het Villalandschap rond het Markdal te Ginneken, 1840 -1940"; Jaarboek de Oranjeboom 54 (2001); p. 285-288.
- S.C.M. Soer, Een jaar badarts van Klein Wörishofen (Gorinchem, 1894).
- ²⁵ 'De badinrichting "Wörishofen" te Ginneken', in: Nieuwe Bredasche Courant, 17 maart 1893.
- ²⁶ 'Kneipp-gasten', in: Nieuwe Bredasche Courant, 9 maart 1894.
- ²⁷ Nieuwe Bredasche Courant, 5 mei 1895.
- ²⁸ Otten, G.; "Het Villalandschap rond het Markdal te Ginneken, 1840 -1940"; Jaarboek de Oranjeboom 54 (2001); p. 285-288.
- ²⁹ "Mariëndal", een fraaie Ginnekense villa viel ten prooi aan een eeuw Ginnekense geschiedenis. Zie: http://www.paulusvandaesdonck.nl/WimSiegmond/artikel_219.html
- ³⁰ Inschatting zou mogelijk aantal patiënten tussen 1921 – 1944: 23 jaar voor Wörishofen-Breda met 40 kamers kunnen uitkomen op: bij een gemiddelde kuurtijd op één week met 2 personen op één kamer: 95.680 patiënten. Mogelijk waren er jaarlijks terugkerende kuurgasten. Ook over de periode van Snoer (1893 – 1921) zijn geen patiëntengegevens bewaard gebleven als gevolg van het bombardement in 1944. Patiënten data zijn dus niet beschikbaar, kortom een gissing door L. van der Hoeven omtrent de mogelijke omvang van de patiëntenstroom.
- ³¹ <https://resources.huylgens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn4/treub>
- ³² Vegchel, van, G.; "Medici contra kwakzalvers; de strijd tegen niet-orthodoxe geneeswijzen in Nederland in de 19de en 20ste eeuw"; Het Spinhuis; 1991; ISBN 90-73052-14-9; p. 450-41 en 105.